

1. ábra A dokumentumszolgáltatás érdekelt résztvevői

Még könyvtári területen is mutatkoznak olyan politikai és kulturális tényezők, amelyek gátolhatják az együttműködést, ami szükséges ahhoz, hogy a szolgáltatók oldalán meglévő, tagolt és szétszórt forrásokhoz zavartalanul hozzáférhessen a használói oldal.

Gazdaság

Az EASY projekt jó példát szolgáltatott arra, hogy átláptárolta a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés „gazdaságtanát” elektronikus környezetbe. Az elektronikus hozzáférés előnyei és/vagy az elérhető címek mennyiségi növekedéséhez készpénzrő-

fordítás vagy arányos költségnövelés szükséges. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárak anyagi lehetőségei korlátozottak, és az egyes anyagok megvásárlásában és más ráfordításokban elsőbbségeket kell érvényesíteniük az egyes intézményeknek.

A könyvtárak a jelenlegi körülmények között nem oszthatják meg egymással elektronikus forrásait semmi más módon, csakis a rájuk fordított finansziális kereteik egyesítésével. Mindenképpen hasznos lenne objektív becslést végezni a forrásmegosztási megállapodások különböző formáinak kiadásairól és előnyeiről.

Környezet

A digitális dokumentumszolgáltatás jövőjének legnagyobb kihívást jelentő kérdése vitathatatlanul a szervezeti átalakítás menedzselése. Egyértelmű, hogy a technológia lehetőségei még mindig felülmúlják a használók képességét, hogy maximálisan kihasználják. Még mindig sokat kell tenni azért, hogy a felsőoktatás kultúrája megváltozzék. Azok a projektek, amelyek feladata, hogy az új technológiát beágyazzák az intézményi környezetbe, nagy kockázattal járnak, ha hiányzanak a megfelelő szervezeti és kulturális alapjaik.

A könyvtárosok, tanárok és diákok beállítódása, viselkedése nagyban befolyásolja a digitális szolgáltatások és termékek meghonosíthatóságát. A részletesebb tájékozódás érdekében az INSPIRAL Bibliography (<http://inspiral.cdrl.strath.ac.uk/resources/bibliography.html>) és az ANGEL projekt (www.ariadne.ac.uk/issue30/angel/) nyújt bepillantást a digitális tanulás témakörébe.

/BAKER, David: Document delivery: a new paradigm? = Interlending & Document Supply, 31. köt. 2. sz. 2003. p. 104–110./

(Tóth Máté)

INIST-CNRS: egy hatékonyan működő modell

Az INIST létrejötte, főbb működési jellemzői

A Tudományos és Műszaki Információs Intézetet (INIST) 1988-ban hozták létre a Francia Nemzeti Tudományos Kutatási Központ (CNRS) két doku-

mentációs központjának egyesítésével. A 2003-ban 15 éves fennállását ünneplő intézmény megtalálta helyét a francia és az európai információs piacon. Munkatársainak száma meghaladja a 300-at, beleértve az információgyűjtéstől a terjesztésig tartó folyamat napi biztosításához szükséges in-

formációs szakembereket, az adatfeldolgozókat, mérnököket és műszakiakat. A folyamatban fontos szerepet játszanak az ún. dokumentációs mérnökök, akik az 1970-es évek közepe óta építik a két adatbázist: a műszaki, orvosi és természettudományi PASCAL-t, valamint a humán és a társadalomtudományokkal, művészetekkel foglalkozó FRANCIS-t. A két adatbázis együtt mintegy 17 millió rekordot tartalmaz. Ezeket a CNRS portálján keresztül lehet elérni, a <http://connectsciences.inist.fr> címen.

A dokumentumállomány jellemzői

A gyűjtemény egyedülálló Franciaországban, több mint 26 ezer időszak kiadványt (ebből 8500 kurrens címet), több mint 60 ezer kutatási jelentést, 62 ezer konferenciaanyagot, 110 ezer disszertációt, és 10 ezer monográfiát tartalmaz. A szürke irodalommal foglalkozó nemzetközi szervezet, az EAGLE francia tagjaként az INIST részt vesz az európai SIGLE adatbázis építésében, és központi szerepe van a kereskedelmi forgalomba nem kerülő tudományos irodalom gyűjtésében és terjesztésében. A 2003–2004-re tervezett retrokonverziós projekt keretében konferenciaanyagok, kutatási jelentések és disszertációk további 70 ezer bibliográfiai rekordja kerül az INIST katalógusába.

A mindennapi munkát 250–300 kiadvány érkezése és feldolgozása jellemzi. Ennek eredményeként évente a folyóiratcikkekről, közleményekről és monográfiákról több mint 800 ezer bibliográfiai rekord készül. Mintegy 1000 folyóirat teljes számait digitalizálják. A beérkezés utáni napon a folyóirat-számok már megtalálhatók az online katalógusban, egy héttel később pedig kereshetők a tartalomjegyzékek a kivonatokkal együtt. Ezekre a munkákra 2002-ben 6,5 millió eurót költöttek.

A dokumentumok 17 mérföldnyi polcon helyezkednek el, a leggyakrabban keresett folyóiratok digitális változatát TIFF fájlként a több mint 3,5 milliós archívumban tárolják. 2001-ben a korábbi rendszert a Millennium szoftverrel váltották fel, ennek OPAC-ja 2003–2004-ben elérhető lesz a ConnectSciences portálon keresztül. A feldolgozott rekordokat átadják a SUDOC felsőoktatási közös katalógusba, így az állomány több helyről is megközelíthető.

Az INIST adatbázisok építésében együttműködő intézmények is részt vesznek, köztük francia kutatóintézetek, vagy az Amerikai Fizika Intézet (IOP), az Elsevier Engineering Information Inc.

Dokumentumszolgáltatás és az elektronikus dokumentumok elérése

Az INIST-ben lehetőség volt arra, hogy mérjék az elektronikus folyóiratok elérésének azonnali hatását. Például 2000-ben, amikor a CNRS kémiai laboratóriumainak 149 Elsevier-folyóirathoz volt hozzáférése, 10%-kal csökkent a tőlük érkező másolatrendelések száma. Vizsgálni tudták a közvetlen összefüggéseket is: a rendelések számában a csökkenés jelentős részét 10 folyóirat keresettségének okozta. Hasonló következménye volt annak, amikor 2002-ben lehetővé tették a CNRS mintegy 1200 kutatóegységének az OVID Science Collections elérését: a dokumentumrendelések száma kb. 30%-kal esett vissza.

A nagyobb számok vizsgálata ugyanezt a tendenciát mutatja. Ennek ellenére az INIST-ben a ScienceDirect platformon hozzáférhetővé teszik az összes Elsevier- és IOP-folyóiratot első lépésben a kutatók számára, majd később a felsőoktatásnak is. Továbbiakban újabb folyóirat-gyűjteményekkel bővítik a kört. Valószínűleg az INIST is meg fogja érezni a másolatrendelés csökkenését, de nem annyira, mint azok a szolgáltatók, amelyeket első sorban a közönyvtárak és a felsőoktatási intézmények keresnek meg.

A 2002–2003. évi fejlesztések és projektek

1. Kapu szerep a tudományos és műszaki tájékoztatásban

Kapuként az INIST-nek kettős feladata van:

- ingyenes hozzáférést biztosít a kutatók számára hagyományos internetszolgáltatásain keresztül, amilyenek az online katalógus, az ArticleScience többnyelvű keresőmotor, a ConnectSciences portál, amelyen keresztül számos adatbázishoz, katalógushoz stb. lehet eljutni, illetve különböző szolgáltatásokat (pl. figyelőszolgálat) igénybe venni;
- dedikált online szolgáltatás a tudományos közösség és a felsőoktatás számára. Ez magában foglalja többek között a BiblioSciences (adatbázisok elérése), az OVID Science Collections és az EvalSciences platform, a TITANE kémiai szerver, a Bibliolnserm portál elérését.

2. Digitális dokumentumok archiválása, kiadása és hozzáférhetővé tétele

Ez a feladat négy részből áll:

- digitális archiváló rendszer,

- ARIEL elektronikus dokumentumátviteli rendszer,
- BiomedCentral mintegy 60 biológiai és orvostudományi folyóirat nyílt archívuma teljes szövegű folyóiratcikkkel,
- Elsevier ScienceDirect Onsite platform a legfontosabb tudományos kiadók számára.

3. Felhasználóorientált szolgáltatások a tudományos közösség számára

Az INIST háromféle szolgáltatást nyújt:

- témafigyelés az információelemzés és -feldolgozás új technológiai területén, beleértve a tudományometriát is;
- tréningmodulok (pl. szemináriumok a CNRS könyvtárosai és információs szakemberei számára), dedikált platform az online tréninghez;
- két multimédiás folyóirat (newsletter) közreadása, az FTPress kiadóval együttműködve multimédiás folyóirat-tervezés és -terjesztés.

4. Kutatási együttműködés

Az INIST több európai projektbe is bekapcsolódott, elsősorban információfeldolgozáshoz szükséges eszközök és módszerek fejlesztésével. Ilyen pl. a FIGARO (a felsőoktatás számára elektronikus publikálási eszközök fejlesztése) és az E-Biosci (élettudományi tudományos-műszaki információk forrásainak elérése).

A dokumentumszolgáltatás jövője

A dokumentumszolgáltatás jövőjét illetően általában két válasz létezik: „senki sem tudhatja”, és „a jövő már elkezdődött”. A British Library és a Subito tapasztalatait elemezve az INIST-ben is megkezdtek a dokumentumszolgáltatás mint a tudományos információterjesztés egyik módjának újradefiniálását. A közeli jövőre négy feladatot foglalmaztak meg:

1. A dokumentumszolgáltatás szervezése

A teljes automatizálás csökkentheti a költségeket és az átfutási időt. A folyamatot már éveken keresztül megkezdtek az online katalógus üzembe állításával, amelyen keresztül dokumentumokat is

lehet rendelni. A kérések 75%-a így módon érkezik, a kért másolatok 35%-át elektronikusan küldik az ARIEL rendszerrel. A háttérkönyvtárakból történő rendelés során a kérések 90%-át küldik, a másolatok 65%-át kapják az interneten keresztül. Megoldásra váró lépés még az elektronikus szolgáltatás módjainak és formáinak differenciálása, és a kiadói fájlokból történő szolgáltatás.

2. A szolgáltatás tartalma

A tudományos cikkek az információs szolgáltatásnak csak egy típusát képviselik. Ezenkívül az INIST egyéb dokumentumokat is terjeszt, pl. filmeket. Előreláthatólag ezeket egy integrált szolgáltatásban egyesítik, amely bibliográfiai rekordokból, teljes szövegű dokumentumokból és multimédiából fog állni.

3. A szolgáltatás minősége

A cél, hogy a nem teljesített kérések aránya ne haladja meg az 5%-ot. A dokumentumszolgáltatás egy ún. belső metakatalógusra épül, amely a legnagyobb háttérkönyvtárak több mint egymillió bibliográfiai rekordját tartalmazza. A tervek szerint áttérnek újabb katalógusok keresésére a Z39.50-en keresztül, és egyéb módszereket is igénybe vesznek, mint pl. metaadatgyűjtés a helyi adatbázisokból. Ehhez azonban szakképzett munkatársakra is szükség van, valamint folyamatos képzésükre, továbbképzésükre.

4. A kereskedelmi alapú terjesztés alternatívája

2003 januárjában Párizsban tartották a nyitott archívumokkal és a szabad hozzáféréssel foglalkozó első európai konferenciát, amelyen a tudományos információ előállításának és terjesztésének új útjait keresték. Az INIST szeretné betölteni az üzleti és a nonprofit szervezetek, az információ előállítói és használói közötti űrt. Példaként szolgálhat a már említett BiomedCentral-együttműködés, amelyhez hasonló iránt a PubmedCentral is érdeklődik.

/SCHÖPFEL, Joachim: INIST-CNRS in Nancy, France: „a model of efficiency”. = *Interlending & Document Supply*, 31. köt. 2. sz. 2003. p. 94–103./

(Viszocsek Eszter)

Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás az EUCAT-on keresztül – egy új PICA/OCLC kezdeményezés

A közös katalógusokat kezdetben a könyvtárak közötti forrásmegosztás segítése céljából hozták létre. Elsődleges feladatuk egy közösségi gyűjte-

mény megvalósítása úgy, hogy közben lehetőség szerint elkerüljék a felesleges párhuzamos gyarapítást, és a korlátozott anyagi forrásokból a lehető